

Ельгепова Карлагаш (Елена) Гавриловна родилась в 1961 году в селе Коо Улаганского района. В 1994 году закончила Горно-Алтайский педагогический университет. Работала в Кооской начальной школе учителем начальных классов, руководителем краеведческого кружка в Центре детского творчества села Улаган, методистом, режиссером в Улаганском отделе культуры. В данное время работает методистом по экологической пропаганде в природном парке «Ак Чолушна».

КЕРЕК ЖОКТЫҢ БАЛАЗЫ

(повестьтен алган үзүк)

Агуна керек дезе Кайруда шкодо үренген тогус жашту уулчагынан да бу ичинде түүлген уядынан тын аланзып ла кемзинип турган. Кереги жок табынтызынан ол эмди канайып айрыларын билбей, калганчы өйлөрдө каран айдары жок тын кыйналып, бу жаткан јоннон тууралап ла туйлугып жүрген...

"Сурас суруулду" деп, удабас ла бир кезиги копсыркажып ла опсыркажып, кемнинг балазы болгонынан ач амырларын жылыткылап, жыткыр ийттер чилеп жыткаргылап, бедиренгилеп, күйбүрешкилей берерин ол озоожынып билип турган.

Жараткан, ичине кирген, јакшы кижининг балазы болзо база болор эди... Жолгырын ла Сельсоветтинг садајылы болуп сайыркап, јангыс баш үй улусты базынган «азыран кезекти бозокой төрөбөзим» - деп, бойында айдынып, не де болзо, канайып та мынанг айрылар эбин бедиреп, тын кинчектелип баштаган... Агунага кезикте Каранын эмеенининг бийиркеек көрүжи јап-јарт көрүнип, торт ло оны өрүмдеп, өртөп тургандый Мындый өйлөрдө Агуна көөркийдин "Мен бурулу эмес, эринг бойы !" — деп Майаштын жүзине кыйгырар, кыйгырар күүни келип турган.

Агуна ол тушта кышкы каникулга јанган уулчагын јер полду болчок туразына жылыда оттонг салала, тыштынанг теектеп, јангы ла јуукта төрөп алган јангыс ийнегин кажаалап чыккан болгон. Көрүп турза, өрөртиненг атту кижии келип, көндүре ле Агунанын јанына тура түшкен. Кем болгонын Агуна бүрүнкүйде ылтам таныбай турганча, ол кижии Агунага удур чала таралјып баскан.

Кемди сакып турган, Агуна көөркий? — деп, ол јаман каткырып, Агунаны сыймай согый туру.

Бу каланы Сельсоветтинг председатели - Күмүш-Кара болгонын үниненг танып ийген Агуна баштапкыда эмеш те аланзыбай да коркыбай да "Бу Слер јаан кижии кай тураар? »-деп, кайкап ујалткан, Чындап та, бу ла Күмүш Кара Агунаны Ак- Корумнынг школына үредүчилеп турарда, үреткен де эмей...Эмди өскүс — јабыс Агунаны кирелеп ле турганы бу ба мынынг?!

Агуна эпјоксынганына капшай ла өлөнг айрууштааачын болуп, өлөнгө беришти. Күмүш көстөри аландажып, сүмелү күлүмзиренип, Агунанын колынанг айруушты туура чачып, көс карак јогынанг өлөнгө

чачып алды. Агуна сангыр колыла өлөнгөн айруужун сыймаза, онызы тудулбайт. «Аргалу болзо бу кара көрмөс, эдү букты бу ла јерине айруушла күр-көксин өдө кадай сайып ийген кижиге» деп сананып Агуна Караны бар јок күчиле кайра тепти де, је Агунанын тебижи ого не де болбоды.

Агунаны Күмүш Кара табыш эш чыгарбазын деп оозы-мурдын колыла тумалап, күүн кайрал јогынан базынып тойоло, меке таштай јаагынан јамандыра соок эриндериле окшоочын болды. Бу тушта Агуна тили тартылып, нени де айдып болбоды. Јангыс ла көкси бөктөлип, корчойо отура калды.

- Ачынба Агуна, улуска табыш чыгарба, бойына ла коомой болор, јакшы јүрзег менин де јакшым једер, уктын ба?-деп кезеткен аайлу араай јакарып, чеденнин сыртында буулаган адын јединип, јолды төмөн ылгым база берди.

- Акыр ла болзын Кара, катына өнөтийин айтпааным болзын!-деп Күмүштин кийнинен ый өткүре кекенип шымыранган Агуна, чаган айдын ачу корон соогын да сеспей, јудурукча бойы јангыскаан јүктенип эткен өлөнгинде кыймык та этпей, узаакка отура калды. Ап-айас тенгериде түмен јылдыстар да, кече, башкуун јангырган јемтик ай да Агунага јажытту имдешкилеп ле килегендү јарыдып, көргүлөп туру, керек дезе карануй көлөткөгө ородып алган Эне-Чөлчи ыйык өрөкөн дө бу ончо јабыстын керечизи болуп кату сыркынын тартынган турды...

- О,Эне-Чөлчим, ээлү ыйыгым! Кара баштаганнын куркунын кадырзан, такпыжын тартсан?! — деп, ээлү ыйыгынан јайнулу шымыранып суранган Агуна көзинин јажын арчып, арга јокто айлына балазына кирди.

- Эне, мындый удаан кайда болдоор?, мен Слер удап калараарда коркушту тын коркыгам —деп орында эски кой тонло болчоктоло оронып алган Боду энезинен кайкап сурады.

- Чоокырактын торбогы јок болордо бедиредим, балам-деп Агуна балазына чике көрүп албай качан ок күйеле өчүп, соой берген темир печкезине керткен кырчын чырбаалдарын сугуп, кунукчылду каруузын берди.

- А Слер не, ыйлаганаар ба, эне?

- Јоок, балам, соок салкынга көзим јашкайактап турбай-деп уулчагынын ајарынкайынан чочуп кайкады.

Балазына килеп, күскиде Элекей таайы баш јазарга экелерде, бойы да чертпей,«балама» деп сугуп салган баштыкту кузугын комдыйынан јөөжиркенип чыгарды.-Күскиде ле үребес эдип куурала саа салган кузугым, орынга отурып черт балам, школдын, интернадыннын јүрүмин куучында-деп уулын албаданып көкүтти.

Тыкталган кырчыннан кызара кызып, темир печке тургуза ла бу ботпыштый болчок туранын ичин айдари јок изидип ийди. Ботпыштый деерде чын да айтпаза бу Агуна көөркийдин јаткан туразы бу ла Күмүш Каранын такаазынын уйазы болгон эмей. Өксүс —јабыс Агунага Каныйа колхозтын председатели болуп јүрерде Меечик таайы, төмөн

Балыкчыга көчүп барааткан Күмүштин таагынын уйазын эптеп, суражып бергени чып чын.

Кыштын корон соокторында аланчык чадырда очокту кыштап жүрөөчи Агунага бу үч ле үчтин ошкош кемдү, жабыс, чала сынгыр кижиге кирзе корчойып калар турачагы, тен өргөөнүн өргөөзиндй...

Бу аттолдын кырында турган «өргөөзин» Агуна баштап ла колго кийдирген кийинде жигин чүрчө ле той балкашла түзеде шыбап, өрө Калбакташтан Сибетик деп, Алтын-Көллө чыгып, Чолушман ичине узаакка жадып келген орус казып экелип кайнадып турган череттен суражып, Кылу эмегенле экүлөп, черетеп те ийген.

Айылдаш, жун жабулу чертпе айылда темир печкелү, жылуда кыштап турган Экелен, Кугул, Аныш баштаандар, онойдо ок өскөлөри де баштап тарыйын Агунанын бу жаан једимин чын ла кайкашкан аайлу, кемизиге түүнчекте буудайлу, кемизиге балазына калтырлу, курутту, койчы-малчылары эмеш каймак саржулу, керек дезе бир кандыйы эттү де сонуркагылап айылдагылап турган.

Јангы јакшы јуртында Агуна јаан ла деген кара казанына талканду, јуудан кайылткан сыксырма салган амтанду теленит чайыла айылчыларын сүүнчилү уткуп, ийиктелип турган... Онон бери качан ок, беш-алты јыл јылтылдап өдө бергенине бүдөр де эмес, бүтпесте эмес, ой деп неменин өдүжинин түргенин кезикте јангыс ла чочуп кайкаарын!..

...Агуна ол бозом энирде Күмүш Каранын јолында турбаан болзо, айса болзо ,бу ичиндеги тирү букты, кыйын шыралу уяадын билбес те эди. Эмди, калак, мыны кайар, мынан ары кай жүрер?!..

Не де болгон болзо бу керегинде Агуна табыш болот деп кандый да јуук улузына эрмектенгелек. Калганчы өйдө ол бу туйугынан улам улустан да эмеш тууралап баштаган, је куштын јымыртказы эмес канай јажырар?. Удабас удабас ла бу јажыт ончозын бойы кыйгырып чыгары јарт эмей.

Мындый алыс, огоош јуртта карындунды доктырга эрмектен, алдырып салар аргазын сура - тен божоонын ла ол, эртенде ле эбинди чыгара элдин элек көрүжи, эмезе оспок кокур сурактары отко урган устий шыр, шыр эдип шыркырап јалбырай берери коркушту .

Је андый да болзо Агуна уулчагын кудайдан сурап, коркушту бала керексип, јангыскаандыра « Мен ле баштапкызы , мен ле калганчызы эмес болбойым» деп быжу сананып чыгарган.Онын ондый күүнине удур не де, кем де тыгынып болбоондый, Күн, Ай болуп, күүнди јарыдып, эрке Бодузы чыдап, јаанап јат, Агунага эмди база бала керекте јок, уулчагын ла куруйлап, коптолоп, ол учун жүрүмин жүрзе болды. Экинчизин, айла, калын јуртту да болзо аймакка толтыра сурастарлу, үч санабаан Күмүштен јок!, јок! ол качан да азырабас!

Бу јыл эки јангыстын өлөң-чөбин кем иштерин сананый калза, кол, бут бош божоп, бакыруулынды кем де күүн кайрал јоктон бууп, тыныжын јетпестеп брааткандый...

«Акыр ла болзын, сени мен кандый бир эп-сүмеле түжүрип, јоголтпооным болор!, Сырай болбоондо Улаганга чыгып, курт деп

мекелеп эмдедерим» деп жангыскаан кимиректенип, ичин жалбак бös курла ачыда, кезе тартынып ийди.

Агуна бу күүнин булгалтып, сагыжын карануйлаткан Күмүш Каранын үрен төлин аргалу болзо эмди ле өзөгинен жок эдип төгүп салар эди. Онон, Чолушпа суунын агынына јунунып, арутанар, Кудайынан, Алтай јеринин ээлү јаан ыйыктарынан суранып бажырар, аластанар эди...

* * *

Агуна билдирлү уурлап, өлтүрип тынына једип болбоон балазы ичинде кыймыктап турганына каны кадып, «байа оны тын чеберлеп ле корунып турган болзом, онын чолугы, чебери коркушту болор эди» деп сананып, кара суудан котелогына сузуп, чай кайнадып ичерге одузына ууланды.

Калганчы өйлөрдө Агуна ичиндеги өлүмге өчөш немедий, чыду, ордомол балазыла кезикте жангыскаандыра кырыжып та турар боло берген.

Бу «Азыраннын сидиги» кезикте Агунанын оны керексибей турганын билип, та јакшыга, та јаманга болгон, јүрүмнен өткүре тын кырмактанып јат. Мынын алдырышпазын кижиге, чынла, кайкап ондобос неме туру.

Кезикте Агуна болгонын, болорын ойгортуп, эске алып јатса, ол чаптык болбоско сырай кыймык жок, тып-тымык боло берер, а мынан ары кандый эпле, кайда, канай мынан айрылар деп санааркай берзин бе, баш бо-ол!, удурлажа бергендий тен сыр ла текпиленишке кире берер туру...

Канча кире ичи чаалганча чакпылу өлөн чабып, онон болбоондо өнөтийин бертинер амадулу, јаш өлөндиге јүктенип, бийик маннан тўжүрө калып та турза неме болбос, бу кандый өлүми жок неме деп санааркап ла чөкөп, учы-учында бир ле болгон, «өзөк-буурдан ла озо айрылзын онон тўнгей ле бир эбин табарым»- деп сананып Агуна ичиндеги балазынын чыгар өйин энчикпей сакый берген.

* * *

Кумраннан бери мал-аштын кийнинен базып сап тудунган, ак-быйанла күн көрүп ашту-тусту јаткан, ак мал кежиге, јүрүми болгон, бу ыжык ла кайыр кырларга курчаткан Чолушман өзөктин теленит јонынын отко сууга калыган, уйку-јадыны жок, керек дезе өлөн өйи дейле оорып та јадар, өлө де берер учуры жок тўлүктөштү өйи өдүп браатканын жангыс ла үстүнгө үүрлежип кыйгырган каркыраа-турнаалардын јайнулу кыйгызынан, бийиктей кырларда саргара берген агаштардан чочуп сезерин.

Бу ла өйдө, анчадала каан күндөрдө, бу кеен ле сүрлү капчал өзөкти көрзөн коркушту тойу ла ток, амыр ла тыш көрүнөр.

Ар-бүткен берерин берип, тўжүмиле, байлыгыла анканын ашкан, јаркынду чокту, кандый да ээлү немедий билдирер. Чолушпа сууны јакалай саргара бышкан чычрана ээлип калган, ала кайындардын ортозында кандый мешке жок дейзин. Улустын кичееп өскүрген тикпелери саргара бышкан, сырай ла јоон койлордый тастайгылап

калган јадат. Кызара бышкан помидорлор, бӯри саргара кургай берген картошко «качан эртеезин јуунадараар?» деп суракту көргилеп тургандый. Керек дезе тайгадан јуугында ла урулгылап тўшкен мал-аш байым семизине базар-баспас јайкангылап, мында тен кезекке јүрер кижилек јүрүм эмес, а кудайдын бичигиндеги үргүлјик рай болгондый кайкамјык көрүнер.

Бу мындый ла байлык ла ток, јылу ла кызыл-јеерен күстинг үлүрген айынын бажында, качан капчал өзөк ойгор каргандый улу санааларын сананып, токуну канзалап отургандый өйдө, ак-јарыкка ээлү ыйыктарды чочыда јаш баланын үни омок ло јардак кыйгырып јайылган, «јарыкка көрүнди, карын» дешкилеп, јаан ыйыктар да үндөнгөндий билдирген,..

Бу тушта баланын јардак үнин качан ок угуп, сезип ийген, коштой Сары Керчееннин Мойногы Агунанын болчок туразын айланып, кынзып-кынзып үре берген. Ийдинин санг башказынан сезинип, ийнегин саап јаткан Магдай сүдин эртеезин чертпеге алкирип, кече сырангайлап оорып ла, је Магдайды јууктатпай кабырантып турган Агунанын айлына та ненин де учун коркушту өкпөөрип мендеди.

Оорузы тынғый берерде Агуна «бир ле болгон не-не болзо до эжик ачык ла болзын » деп сананып, эжигин тын бөктөбөстөнг јүк ле бууга илиндирип алган. Јангы ла көзи јарып, јалт эткен бойы бу эки күнге јуук толгодып чыккан, сыр багыруда кыс балазын эмди ле улус көрүп, уккалаакта « аайлап салар, тумалап ла ийер ары» деп быжу сананган. Алдында чарбандап, багырып јаткан кып-кызыл, јалт көрийзе, чачкыры коркушту балазына бир де эмеш баласыбай, тудылган ла бөстин јурдыла тумаларга үстине энчейди.

«Мындый јардак үндү баланды кай турун, кадыт, токто?! » деп айылдаш Магдай Агунанын үстине кирип, кайра тарткан. Магдай кече сезинип, эртеден белетеп алган кайчызын койнынан ушта тартып, баланын кинин эртеезин ле кескен. Сыр јүгүрикле суу јылыдып, балады багырта-багырта јунуп, Агунанын ла арчуулдарыла чыт этире оройло кучактандырып, албадап бодолду эмистирген . «Эмизип ле ийзем божооным ла бу, баласып алына берерим, јок! јок! бир де эмиспезим! » деп сананып, Агуна балазын јууктатпай чирей тебинер бодолду тескерлеп мойношкон.«Тогус айга карындап, көскө көрүнген немени, кудайдын бергенин јоголтып, кинчекке кирерге, кижиди өлтүрерге турган ба?.Мен де јангыскаан экүни азырап ла отурум, аштан ла озугып калганы јок.Азырап алзан балага ла эш бараан, карындаш сыйын туру. Јангыс бала чөпкө карылар, јангыс бала —бала эмес дегенин укпаам деерге бе?! Ме, эмди ле баланды эмис, тен болбоондо менен көрөрин, кадыт!» деп Магдай Агунаны кайра тартып, ыйлап турган баланын оозына эмчегин суктырган.

Магдай көөркийдин айтканы јолду, үзе чып- чын деп ондоп, ичинде јөпсинзе де, је Агуна, ончозын биле тура, быжу сананып алган неме туру...

Эмди, калак, балазын эмчегиле эмискен кийинде онын тынын үзерге тидинип болбозын Агуна бастыра бойыла ондоп, эмчек те

эмерде кызынын такпыжынын тынғын, ордомолын кайкап отурган. «Өлүмин жок, жүрүмин узуун болор бо?» деп шымыранып, эмип алала уйуктай берген балазын жастыкка салып, Мандайга быйандуу ла бурулу көрди. - Сен эмес болзон, Мандай, мен көрмөскө кожулар эдим... Мынын жайаачызы жаан эмтир... деп айдынып, баштапкы ла катап бу тирүү түүнчекке килегендүү көкси чым эдип, көзинен токтобой урулган жаштарын сеспей де коркушту арыганына көстөри жумулып, кыйын жада берди.

А Мандайды дезе кандый да бийик, жарык күүн алдалап, жарты жок сүүнчи, оморкол, ырыс ороп ийгендий. Бүгүн Агуна эмес, ол бойы мындый үнгүр, су-кадык бала таап алгандый, бойын ток, толо, жеткил ле сүреен аргалу, бийик, жарык немедий бодонды.

Ол чүрчеге айлына жүгүрүп, агаш комдыйынан ардактуу деп, балдарына да штан, чамча көктөрүнөн кыскынып жатыргыскан кыскылтым жажыл чечектерлүү помозой бөзинен кин кызына оромыш жыртып, база сүт уруп экелди. Бут тартпазынан амыр уйкуга ала соктурган Агунага ичи ачып ла ондоп, изүү чай кайнадып шакпырай берди.

Удаан-тедеен жоктон Агунанын жер полду огоош туразында, талкандуу чайдын, жаш баланын, амыр-энчүү ырыстын жыды араайынан жайыла берди.

Баш ла бо-ол! кайра канча ла элести бурып экел, бу жайаачы болгон, эмди Агунанын жаңы чыккан балазына киндик эне-киндеене болуп калган Мандай эмес болзо, мында кара ийде, туйук сагыш, эр жажына кинчектүү бурусыныш, ол жерге барза катуу каруга туруш айса кара казанда кайнаш болбойтон беде!...

Көрзөөрдө, анда-мында челтиген, аламыш булутту чанкыр тенгериде күски күн жылу чокторыла Жер-Энени күлүмжилүү жылыдып, ак-жарыкка база бир кижини кожулганына сүүнип тургандый сүреен жаркындау көрүнөт.

Көлөткөлү Көк-Кайа, Эне-Чөлчи ыйыктар башка баш кожулганына база оморкоп тургандый бүгүн кандый да улуркак ла ойгор кебин тартынтыр.

Кем билер, айса болзо, өрө өзөр салымдуу, керек жоктын да балазы бу жүрүмгө эптүү ле керектүү болуп калат не...

Агунанын ак-жарыкка чыгарбаска, азырабаска сананган, ары-жанынан өлүми жок өчөш салымдуу кызы билдирбизинен жаанап, бир ле көрзө, он жети жажына једип калтыр. «Сурас кыйгырып төзөөр» деп, тегиндүү айдылбаганы чын туру. Агуна «балам түйнөй ле мени төзөгөн» деп, бойы бойын мекелензе де, је кызы жүректи сыстада, коронды канайда көрөр күүни жок серүүн болгон кижинин «баштерезин» кийип алганын кемге айдар?!

2015 j.